

Pieniny i Magura Spiska

Granice turystyczne

Od Zbiornika Sromowieckiego doliną Niedziczanki i Łapszanki, do przeł. Trybskiej, Trybskim Potokiem do Białki, Białką aż do jej ujścia do Dunajca, Dunajcem i zbiornikiem Czorsztynskim, potokiem Kluszkowianka do przeł. Snózka, Krośnicą, która wpada w Krościenku do Dunajca, znów Dunajcem aż do ujścia Grajcarka, w górę Grajcarka, Białą Wodą, Potokiem Brysztańskim do przeł. Rozdziela, potokami Rozdziel, Kamionka, Lipnik, który wpada w Czerwonym Klasztorze do Dunajca, Dunajcem do Zbiornika Sromowieckiego.

Tak ujęte granice obejmują także Pieniny słowackie, tj. Płaśnie i Holice.

Z czym graniczą

- od wschodu z Kotliną Nowotarską (granica: Białka)
- od północy z Gorcami (granica jest Dunajec, przeł. Snózka, Krośnica)
- od północnego wschodu z Beskidem Sądeckim (granica jest Dunajec, Grajcarek i przeł. Rozdziela)
- od południa ze słowacką częścią Magury Spiskiej (pasmem Wiaternego Wierchu i pasmem Rzepiska) i z polską częścią Magury Spiskiej (granica jest Łapszanka, Niedziczanka, przeł. Trybska, potok Trybski)

Topografia

Podział

1. Pieniny Spiskie (najwyższy Żar, 879 m n.p.m., niesłusznie zwany Braniskiem). Tylko one znajdują się w całości na terenie Polski.
2. Pieniny właściwe - Pieniny Czorsztynskie aż do przeł. Szopka (najwyższa Nowa Góra 903 m n.p.m.)
 - Masyw Trzech Koron (między przeł. Szopka a Pieńskim Potokiem; najwyższa Okrąglica – 982 m n.p.m.)
 - Pieninki (między Pieńskim Potokiem a Dunajcem, Czertezik – 772 m n.p.m.)
3. Małe Pieniny – po przełęcz Rozdziela (Wysoka błędnie zwana czasem Wysokimi Skałkami – 1050 m n.p.m.)

Pieniny Słowackie

Płaśnie (889 m n.p.m.) – masyw oddzielony od Małych Pienin dolina Leśnego Potoku.

Na stoku Aksamitki jaskinia, wg podań schronienie w XV w. wodza husytów, Petra Axamita.

Płaśnie obrywają się ku pd. murem Haligowskich Skał, w których kilka jaskiń. Największa jaskinia pienięska: Aksamitka (Mleczna Dziura) – ponad 300 m dł. Główne zimowisko nietoperzy. Obecnie zamknięta dla ruchu turystycznego.

Magura Spiska (część Polska)

Granice: Białką od granicy polsko-słowackiej po ujście do niej Potoku Trybskiego – w górę Potoku Trybskiego po przełęcz Trybską – Łapszanką i Niedziczanką aż po ujście do zbiornika Sromowieckiego, Dunajcem do granicy w Łysej nad Dunajcem – granicą państwową po Białkę.

Przełęcz nad Łapszanką i dolina Łapszanki rozdziela Magurę na pasmo Pawlikowskiego Wierchu i na pasmo Kopylca i Kuraszowskiego Wierchu (najwyższy – 1040 m n.p.m.)

Hydrografia

Rzeki

- Dunajec – powstaje z połączenia w Nowym Targu Czarnej i Białej Wody. Czarna Dunajec powstaje z połączenia Siwej Wody, Lejowego Potoku i Krowej Wody, a Biała z połączenia Zakopianki, Suchego Potoku i Porońca. W czerwcu Międzynarodowe Spływy Kajakowe z Nowego Targu do Jazowskiej. Nazwa – zdrobnienie od dunaj (pospolity źródłosłów dla rzek, stawów)
Przełomy:
 - o pod Czorsztynem, obecnie zalany
 - o Pieniński (na dystansie 2,8 km w linii prostej koryto rzeki ma 8 km długości)
 - o okolice Tylmanowej
 - o Rożnów (zalany)
- Białka - powstaje z połączenia Białej Wody i Rybiego Potoku. Przełom m. Kramnicą i Oblazową. Spływy kajakowe.
- Grajcarek (inaczej Ruski Potok) - powstaje w Jaworkach z połączenia Białej i Czarnej Wody.
- Osturnia, Kacwin, Niedziczanka – potok o trzech nazwach.
- Łapszanka- główna rzeka polskiej Magury spiskiej, granica z Pieninami Spiskimi, łącząc się z Kacwinem tworzy Niedziczankę.
- Potok Palkowski po wsch. str. Jarmuty, nad nim 1 z bań z XVIII w. Druga na stoku Jarmuty.

Inne przełomy: potok Browarczyska tworzy po zachodniej stronie Żaru przełom Piekiełko; przełom Leśnego Potoku na Słowacji.(zwany też Leśnickim)

Jezióra

- J. Czorszyński – Plany regulacji Dunajca sięgają roku 1905. Cel: ujarznienie rzeki grożącej częstymi powodzią, uzyskanie taniego źródła energii elektrycznej. W 1975 ruszyły prace, ostro krytykowane przez przeciwników zapory (szkodliwy wpływ zbiornika na przyrodę PPN-u – zmiana klimatu na wilgotniejszy, a zatem wyginięcie wielu gatunków, zaburzona równowaga w świecie roślin i zwierząt). W 1997 obiekt oddano do użytku. Zalew ma dł. 9 km i szerokość 1-1,25 km. Zapora ma wysokość 56 m.
- J. Sromowieckie – tworzy stopień wyrównawczy dla Czorszyńskiego. Napełnione w 1994r. Wody zalewu są objęte ochroną i nie może on służyć rekreacji.

Geologia

Pieniński Pas Skalkowy

Stanowi on wąski łuk (do kilku km szerokości) oddzielający Zewnętrzne Karpaty Fliszowe (a więc i Beskidy) od Karpat Centralnych zbudowanych ze skał krystalicznych i osadowych (m.in. Tatry). Ciągnie się od Bramy Myjańskiej między Małymi a Białymi Karpatami do Humennego (wg innych źródeł do Poiany Boticej w Rumunii). Ma ponad 500 km długości. Nie jest to łańcuch górski; pojawia się w formie mniej lub bardziej wyizolowanych skał. Najbardziej zwarta jego część, a także najwyższa, to Pieniny.

Powstanie

Skały osadzały się na dnie mórz. W okresie górnej kredy zostały sfałdowane. Następnie morze znów zalało ten teren i powstała tzw. osłona skałkowa (piaskowce i łupki). Wreszcie kolejne ruchy górotwórcze zgniotły i porozrywały pas pieniński, stąd obecna rzeźba Pienin – izolowane skałki tkwiące w piaskowcowej osłonie. W tym czasie ujawnił się też wulkanizm – intruzje andezytów (Jarmuta, oraz Bryjarka i Wdżar), z którymi związane są szczawnickie i krościeńskie źródła mineralne.

Z intruzjami skał wulkanicznych związane jest występowanie śladowych ilości kruszców na Jarmucie. Górnicy sprowadzeni przez Pawła Sanguszkę próbowali tu w l. 1732-39 eksploatować żyłę srebra, ale okazało się to nieopłacalne.

Budowa Magury Spiskiej

Osady typu fliszowego przykrywały niegdyś tereny dzisiejszego Podhala, a także i Tatry. Następnie część terenów uległa silnemu podnoszeniu i erozji, w wyniku czego osady te zostały usunięte. Na terenie dzisiejszego Podhala, a zatem i Magury Spiskiej, flisz podhalański pozostał. Jest słabo pofałdowany (co widać np. w korytach rzek: poziomo ułożone warstwy skalne), za to pocięty uskokami.

Przyroda

Pieniny są pod względem florystycznym najciekawszym zakątkiem Polski. Urozmaicona rzeźba, różnorodność siedlisk, lokalne odmiany klimatu, długa historia tutejszej flory (brak zlodowaceń w plejstocenie) dały wyjątkowe bogactwo roślinności i pozwoliło na przetrwanie pewnych relikwów i wykształcenie się gatunków endemicznych.

Relikt y (najważniejsze): chryzantema Zawadzkiego, jałowiec sawina, dębik ośmiopłatkowy

Reliktowe laski sosnowe: Pieninki (Sokolica), Macelowa Góra

Endemity: pszonak pieniński i mniszek pieniński (ten drugi najprawdopodobniej już nie istnieje w wyniku obrywu skały na Trzech Koronach)

Pieniński Park Narodowy - powstał w 1932 r. po polskiej i słowackiej stronie jako pierwszy w Europie, a drugi na świecie międzynarodowy park przyrody. Po wojnie został formalnie zatwierdzony w 1954 r. Siedziba dyrekcji w Krościenku.

Rezerwaty:

1. Przełom Białki – krajobrazowy. Skałki wapienne Kramnica (na prawym brzegu) i Obłazowa (na lewym), przez które przedziera się Białka. W ścianach Obłazowej 2 grotty i jaskinia, w której odnaleziono słynny bumerang sprzed 20 tys. lat. Reliktowe sosny i rośliny naskalne przybyłe z Tatr wzdłuż Białki.
2. Zielone Skałki – 2 km pasmo skał wapiennych. Efektowne urwiska. Jedyna w Pieninach ostoja żbika.
3. Zamek Czorsztyn – skaliste wzgórze z ruinami zamku. Jedynie miejsce występowania endemitu pienińskiego – pszonaka pienińskiego.
4. Lasek – k. Hałuszowej, chroni zbliżony do naturalnego drzewostan jodłowo-świerkowy z kwasolubnymi gatunkami roślin.
5. Wąwóz Homole im. Jana Wiktora – wąwóz potoku Kamionka. Prawie niezdeformowane fałdowania górnokredowe. Malownicze rumowisko osuwiskowe z plejstocenu. Murawy naskalne. Siedlisko puchacza.
6. Zaskalskie-Bodnarówka – w dol. Skalskiego Potoku. Krajobrazowy – skały, las liściasty i świerkowy. Siedlisko puchacza.
7. Biała Woda - wapienne skalice, między którymi płynie potok, tworząc malownicze przełomy. Największa ciekawostka florystyczna Małych Pienin na Smolegowej Skale – relikwowe wysokogórskie gatunki roślin. 3 z nich znane są u nas wyłącznie z Tatr. Są to: dębik ośmiopłatkowy, pępawa Jacquina i konietlica alpejska. Rosną one na północnej ścianie, gdzie chłodny i wilgotny mikroklimat tworzy im dogodne siedlisko. Po północnej stronie wylotu doliny tkwi w stoku unikalna wychodnia bazaltu, czarna skała, być może fragment dawnego komina wulkanicznego.
8. Wysokie Skałki – nawapienna świerczyna charakterystyczna dla regla górnego, która w Beskidach zaczyna się od ok. 1150 m. Ewenement – jedno z dwóch tak niskich stanowisk górnoreglowego boru świerkowego na terenie uprawnień. Jego najniższe stanowisko - w Beskidzie Małym w rez. Madohora na Łamanej Skale.
9. Niebieska Dolina - rezerwat w Magurze Spiskiej, w dolinie Strzyżawka i na zboczach Kotelnicy, chroni dobrze zachowany fragment puszczy karpackiej. Najstarsze drzewa mają po 200 lat.

Skalki

1. Pieniny Spiskie:

- Kramnica i Obrazowa
- Drsztyńskie Skalki: Gajna Skała, Czerwona Skała, Sosnowa Skała
- Lorencowe Skalki, w tym Gęśle i Basy - skalki położone na południe od wsi Krempachy
- Zielone Skalki
- Biała Skała skałka odchodząca od grzbietu Taboru
- Rafaczowe Skalki na lewym brzegu Dursztyńskiego potoku.

2. Pieniny właściwe

- Na Trzech Koronach: Pańska Skała, Płaska Skała, Okrąglica, Ogródki i Nad Ogródki
- Wielka i Mała Pustelnica na stokach Zamkowej Góry
- Kotuńka – na Dunajcu w Szczawnicy Niżnej. Porzucona przez diabła, który chciał roztrzaskać zamek pieniński. Skalki w Przełomie Pienińskim: Zbójnicki Skok, Głowa Cukru, Wylizana, Sama Jedna

3. Małe Pieniny

- w wąwozie Homole: Grzebień, Wysoka Skała, Kamienne Księgi
- Dziobakowa Skała niedaleko doliny potoku Skajskiego
- Smolegowa Skała
- Brysztańskie Skały

Turystyka

Z dziejów turystyki

Pierwsza turystka pienińska – św. Kinga.

Bywali tu: Baltazar Hacquet, Stanisław Staszic, Seweryn Goszczyński; arcyksiążę Józef Habsburg zwiedził w 1806 r. Czerwony Klasztor; Franciszek Herbich – odkrywca chryzantemy Zawadzkiego i twórca pierwszego przewodnika do Szczawnicy i Pienin (1831).

W latach 30. i 40. XIX wieku wzrasta popularność Pienin dzięki działalności Józefa Szalaja, twórcy świetności uzdrowiska szczawnickiego (a także autora przewodnika po Pieninach i albumu pejzaży pienińskich). Wtedy też stają się głośnie spływy Przełomem Pienińskim.

Artyści - bywalcy Pienin: Wojciech Gerson, Władysław Orkan, Adam Asnyk, Maria Konopnicka (wiersz "W górach"), J. I. Kraszewski

W II poł. XIX wieku nastąpił prawdziwy rozkwit uzdrowiska. Wędrówki po górach stały się bardzo modne wśród przyjezdnych. Na Trzy Korony wjeżdżano zaprzęgami prawie pod sam szczyt.

W 1883 r. zbudowano wzdłuż prawego brzegu Dunajca Drogę Pienińską, aby połączyć Szczawnicę z Czerwonym Klasztorem.

W 1893 ukonstytuował się w Szczawnicy Oddział Pieniński TT.

Sokoła Perć – efektowna widokowo ścieżka graniowa łącząca szczyty Pieninek, zbudowana w 1926 r. przez Oddział Tarnowski TT i twórcę tatrzańskiej Orlej Perci, ks. Walentego Gadowskiego.

Jan Wiktor (1890-1967) pisarz, działacz turystyczny.

"Skrzydlaty Mnich" – o bracie Cyprianie

"Podróż po słońce" – o znajomości z Orkanem

"Pieniny i ziemia sądecka"

Schroniska

- *Trzy Korony* – zbudowane w l. 1929-30 przez Komisję Turystyczną woj. śląskiego. Przed wojną – kolonie dzieci ze Śląska. Po wojnie – strażnica, dom wypoczynkowy WOP, w końcu przejęte przez PTTK
- *Orlica* - zbudowana w 1932 r. jako prywatny pensjonat. Po wojnie PTTK najpierw wydierzało, a następnie, po przymusowym wykupie, przejęło willę na własność. W jednym z domków przy schronisku otwarto ekspozycję muzealną Ośrodka Kultury i Turystyki Górskiej.
- *Pod Durbaszką* – powstało w jednej z czterech ogromnych wzorcowych bacówek zbudowanych w Pieninach w l. 1948-50. Nie zdały one egzaminu, pozbawione opieki niszczały. W latach 70. rozpoczęto adaptację obiektu na schronisko.
- Inne miejsca noclegowe, raczej dla zamożniejszych turystów: w zamku Niedzickim i starej celnicy, oraz na półwyspie Stylchen, w zabytkowych budynkach "skansenu", przeniesionych z okolicznych miejscowości, m. in. z Czorsztyna.
- Wiek XIX i pocz. XX: węgierska gospoda przy Drodze Pienińskiej, na przeciwległym brzegu Dunajca od 1888 r. polskie schronisko "Szczawnica", schronisko pod wierzchołkiem Trzech Koron, altana TT zw. Schroniskiem Zyblikiewicza niedaleko Groty Zyblikiewicza (dawniej Piec Majki) przy Drodze Pienińskiej (1901), pod Wysoką – spalone.

Szlaki

- Niebieski: Tarnów – Wielki Rogacz,
- Czerwony: Jaworki-Piwniczna 1906, najkrótsze przejście w Pieniny od stacji kolejowej
- Zielony: Jaworki-Homole
- Żółty: Modyń- Palenica – pod Szafranówkę
- Żółty: Krościenko – Przełęcz Szopka – Sromowce Niżne
- Zielony: Krościenko-Czertezik
- Zielony: Krościenko – na przeł. Mały Sosnów pod Sokolica

- Zielony: Sromowce Niżne – Polana Kosarzyska
- Czerwony: Kąty-szlak niebieski pod Macelakiem
- Czerwony(tzw. wolnościowy, na Podhalu im Powstania Choczołowskiego, na Spiszu Kostki-Napierskiego): (Choczołów)- Czarna Góra –Żar – Niedzica
- Niebieski: Kacwin- Trybsz- Nowa Biała
- Zielony: Niedzica – Żar – Krempachy – Nowa Biała – (Zakopane)

Wyciągi

- Palenica – kolejka krzesełkowa, 2 wyciągi orczykowe, rynna śnieżna do snowboardu Szafranówka i Witkula
- Jaworki
- Durbaszka
- Krościenko
- Niedzica

GOPR

- Krościenko
- Szczawnica
- schronisko pod Durbaszką

Przejścia graniczne:

- Niedzica-Lysa nad Dunajcem – tylko dla obywateli Polski, Czech i Słowacji
- Na Drodze Pienińskiej – dla pieszych i rowerzystów
- Planowane: Sromowce- Czerwony Klasztor Turystyczne: Wysoki Wierch, koło Szafranówki

Etnografia

Folklor jak na tak mały obszar jest wyjątkowo złożony i ciekawy. Powstał z połączenia kilku fal kulturowych: polskiej, niemieckiej, słowackiej i włoskiej.

- **Górale spiscy**. Strój: mężczyźni nosili spodnie wpuszczane do butów z luźnymi nogawkami, zielone kamizelki (lajbiki), na głowie kapelusz podobny do podhalańskiego lub okrągła czapka obszyta futerkiem. Charakterystyczny kapelusz družbów z bukietem z piórek. Kobiety: efektowne czerwone “suknie” obszyte złotymi galonami i gorset, na głowie czepek. Gwara: przejście końcowej spółgłoski w “f” (byłef)
- **Górale pienińscy** (szczawniczcy) – aż po Tylmanową. W stroju najbardziej charakterystyczne błękitne cyfrowane kamizelki zamiast noszonych na Podhalu serdaków. Diafonia pienińska – oryginalny wielogłos wokalny.
- **Rusini(Rusnacy)** zamieszkujący do wysiedlenia w 1947 r. tzw. Ruś Szlachtowską: 4 wsie Białą i Czarną Wodę, Jaworki i Szlachtową. Enklawa ludności rusińskiej najdalej wysunięta na zachód po północnej stronie Karpat. Ludność rusińska zamieszkuje jeszcze wioski po drugiej stronie granicy, na Słowacji. (np. Litmanowa, Lipnik Wielki)
- Folklor Sromowców Wyżnych jest charakterystyczny dla regionów pogranicznych. Gwara zaliczana do podhalańskich.